

MEZEY KATALIN
Téli aratás

Halála alkalmából valamelyik televízió rövid részletet vetített egy, még a betegsége előtti hónapokban, talán épp 70. születésnapjára készített interjúból. Egy városi liget vagy park tavaszi-zöld árnyékában a megszokott, szomorkás, de rejtett mosolygással teli férfiarc, őszes-fekete, szabatlan sörénnyel. Komoly ingben, zakóban, a maga komoly vagy szomorú – ám szomorúságát szívesen tréfára adó – módján ilyesmit mond: „Nem tudom, mért történt így, hogy amit írtam, nem kellett ennek a kornak, ami-ben ma élünk. De így történt, és most már így is marad...”

A rendszerváltozás előtti és utáni évtizedek egyik legnépszerűbb, valószínűleg a legtöbb eladott szépirodalmi könyvpéldányt és a legtöbb színházi előadást megért írójának életösszegése volt ez. S ha akkor így érezte, biztos, hogy a kínok rákövetkező hónapjai, a sorozatban elszünetelt műtétek, az intenzív osztályokon töltött eszméletlen és eszmélő napok, hetek során ez a végszó benne már nem változott meg. Javára biztosan nem.

De hát miért és hogyan történhetett, hogy még az ő hangos sikereket arató életműve iránt sem tudtuk kellőképpen kifejezni megbecsülésünket, sem a szakmai, sem az olvasóközönség nem tudta érezhetővé tenni számára: öröm és megtiszteltetés volt mindannyiunknak, hogy olvasói, ismerősei, barátai lehettünk, egyáltalán, hogy egy levegőt szívhattunk vele?

A rejtély titka egyetlen, a fenti mondatokból hiányzó szócska: Lázár Ervin széleskörű népszerűségét,

olvasottságát, publikációinak és színházi bemutatóinak kilencven százalékát *gyerekíróként* érte el. Eként méltatta, ha méltatta kritikus és esztéta, idézte, rajongva szerette, fogadta megfogalmazásait saját szólásmondásaivá az egész magyar nyelvű közösség. Hallgatott – tapintatosan vagy tapintatlanul –, hallgatott esztétikájáról az egész „szakma”.

Lázár Ervin (1936–2006)

Mert Lázár Ervin életművét egyedül a lázárervinista stílusirányzat jellemzi, többnyire még gesztust sem tett a kortárs irodalomtudomány és ideológia (?) követelményrendszerének, hívhatták azt szocialista realizmusnak vagy posztmodernizmusnak, hermeneutikának, sőt dekonstrukciónak is. Mivel a lázárervinizmus esztétikáját a világ- vagy Európa-hírű, hazai vagy külföldi egyetemi tanszékeken nem tanították, úgy tűnik, esztétáink nem találtak rajta fogást, nem tudtak mit kezdeni vele. Még a Digitális Irodalmi Akadémia dícséretes buzgalmából is csak annyi tellett, hogy a „hivatalos” életrajzban „groteszk hangvételűnek” nevezze egyetlen, ám bizonyosan korszakalkotó regényét, *A fehér tigris*. Ami legtávolabb a groteszk hangvételtől áll. Inkább hátborzongató realista.

De Lázár Ervin semmilyen „ista” nem volt, nem akart lenni. „Gyerekíró” sem. Nem is kellene annak nevezni. Egyszerűen „csak” nagyon jó író volt, a kellően itthon sem becsült, külföldön pedig alig-alig ismert magyar prózairodalom legjobb hagyományaiából nőtt ki. A nagy alföldi iskola: Krúdy, Móricz, Móra Ferenc, Tömörkény, a nagy erdélyi iskola:

Bánffy Miklós, Tamási Áron, Nyirő József, a nagy pesti iskola: Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Kosztolányi, Karinthy, sőt még messzebből indítva, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, de Márai Sándor esztétikájának is jogfolytonos továbbvivője volt. Bármelyikkel „kompatibilis”, ahogy a felsorolt „iskolák” minden tagja, kivétel nélkül egymással is. Sajátja volt az élesnyelvű, de szelíd humor, az ironia, önironia mint a „narratíva” alapszólama, sajátja a tárgyi-természeti kör-

nyezet vigasztaló szépségének látása, láttatása, a józanul pontos és szeretetteljesen megbocsátó jellemrajzolás, ahogy legjobb elődei is. A százszínű és -fényű felszín szerelmese volt, aki ugyanakkor ismeri, tudja és tudatja velünk a bensőnkben nyüzszítő feketeséget. Amely nem azért van, hogy mindent elnyeljen. A *minden* van azért, hogy végül is elnyelje.

Kijárt még egy iskolát is Lázár Ervin, a (nálunk sokszor csak közép-európai példáiban hivatkozott) *abszurdot*. Pedig hazai térfélen, pl. Kassák Lajos, Babits Mihály, Szabó Dezső vagy Déry Tibor egyik-másik regényén át is vezet nyom *A fehér tigris*hez. Ez az első megjelenésekor (1971) rossznak bélyegzett, második kiadása idején (1992) agyonhallgatott, harmadik kiadása fülszövegében (2005) már remekműként jellemzett, de szakmai feltűnést nem keltett regény sajátos, egyedi szint képvisel a

maga irodalmi vonulatában is. Konfliktus-keletkezése abszurd, mint a Gogol- vagy Franz Kafka-regényeké, de érzékszerveinkre hatóan valóságos a megrajzolt társadalmi környezet. Apokaliptikus, mint Móricz (és a XX. századi dokumentumirodalom), és parabolaként, tanításként is érvényes, mint a népmesék.

Egy kisvárosi fiatalember egy nap a kávéházban egy fehér tigris társágában jelenik meg. Csak annyit tudunk róla, hogy életrendje feltűnően pontos: mindennap déli tizenkettőkor lép be a főtéri szállodához tartozó kávéházba, és ezzel a szokásával módot ad egyrészt a portásnak arra, hogy a régi, megbízható világ valamilyen folytatódásában reménykedjék, másrészt egy ábrándos kislánynak, hogy titkos szerelme tárgyaként naponta meglesse őt.

A fehér tigris megjelenésétől rövid idő alatt minden megváltozik: pánik tör ki, rendőrök, katonák, harcok veszik körül a kávéházat. Ki akarják löni mellőle a vadat. A fiatalember, Makos Gábor először megpróbál szabadulni, elhatárolódni az állattól („Nem az enyém!”, „– Maradj hát, mit jössz utánam... te... te sátán.”), de nem sokkal később, a fegyverekkel körülvett főtéren, amikor összetűz zúdul a tigrisre, a maga számára is váratlan fordulat történik:

„...A tigris ... nem esett össze, továbbra is mozdulatlanul, nagy nyugalommal nézte a lövöldözőket.

– Állj! – kiáltott ekkor Makos Gábor. Odarohant a tigrishez. Letérdelt mellé, az oldala fehér szőrébe túrt, mintha a sebeket akarná behegeszteni.

A tigris oldalán nem volt seb.

Makos Gábor fölegyenesedett, a tigris körülugrálta, begömböltette a hátát, mint egy doromboló macska.

A házak ablakaiban felzsibongtak az emberfürtök, a katonák fegyvereik lövedékét vizsgálták, Makos Gábor pedig magasra emelt kézzel csendet intett.

– A tigris az enyém. Ne bántsátok! A tigris az enyém! – kiáltotta. – Gyere – mondta a tigrisnek, s az lomha mozdulatokkal megindult utána, de ebben a lomhaságban már valami vidámság is rejtőzött...”

Makos Gábor és a tigris sorsa ezentúl a rabság. Albérletét körülzárják, vastag rácsokkal veszik körül, csak rendőrségi emberekkel érintkezhet, ők gondoskodnak az ellátásukról is. A fehér tigris azonban nem eszik, nem iszik, csípős vadállatszaga sincs, és csak a fiatalembernek engedelmeskedik, de annak még a szeme intését is követi. Gábor előtt nyilvánvalóvá lesz, hogy a város vezetői döntenek sorsa felől, és nem lehet beleszólása élete alakulásába: nyilvánvaló, hogy meg akarnak szabadulni mindkettőjüktől. Pedig rabtartói is tudják, hogy Gábor saját belátásából raboskodik, a félelmetes erejű tigris egykét mancsapással vasajtókat hasít ketté, a házfalakat is le tudja dönteni. Gábor tartja féken, mert elfogadja a közmegegyezéssel rájuk rótt sorsot.

A rabtartók mesterkedése ellenére megtalálja őket és csatlakozik hozzájuk a fiú menyasszonya, akit a tigris eltűr, bár meg nem szeret. Ezt követően mindhármukat eltávolítják a városkából: egy távoli vadászhatározat kerítenek körül számukra az erdő közepén.

Makos Gábort a lány megjelenése, majd a környezetváltozás egy időre kizökkenti a rabság okozta apátiából. De aztán ismét nyomottá válik a kedélye, már a szerelem sem jelent megnyugvást számára. Menyasszonya, Szolga Erzsébet minden gondoskodása és szeretete, a vadászház és kert nagyobb mozgástere, a főderésszel engedélyezett nagy erdőjárások ellenére ismét eluralkodnak rajta a hospitalizáció tünetei. Kritikusá akkor válik a helyzet, amikor a fővadász elő kell hogy készítse a kisvárosi nagyembere, az elnök vadászát. E célra egy ritka szép, magá-

nyos öreg vadkant sikerül a vadászleshez szoktatniuk. Az utolsó pillanatban azonban Gábor fellázad és elkergeti a gyanútlan vadat. A fővadászt elbocsátják. Makos Gábor végzetes lépésre szánja el magát: a fehér tigris kíséretében lemegy a városkába. Hamarosan kitör a forradalom.

A város vezetése emiatt taktikát vált: megértik, hogy a fiatalember és a fehér tigris legyőzte őket. Felajánlják Gábornak az elnöki széket. Nem fogadja el, nem akar hivatalt vállalni, de ráébred hatalmára. Vad dárídózásba kezd, a városkára rászabadítja új barátait, a vagányokat és prostituáltakat, mind erőszakosabb, tetézzé adja vissza a kínzásokat korábbi rabtartóinak. Szerelme ezekben a féktelen napokban már nincs mellette, a tigris is nyüszítve, vonakodva teljesíti csak parancsait. A színe pedig változni kezd, előbb szürke foltok jelennek meg a bundáján, majd egy áttivornyázott, gyilkossággal végződő éjszaka után megszürikül, ereje, bátorsága kezdi elhagyni.

Erre természetesen magukhoz térnek korábbi ellenségeik, menekülni kényszerülnek, a fővadász segítségével végül az országot is elhagyják. Ekkor azonban már egy csípős vadállatszapot árasztó, éhes és szomjas fekete tigris követi a fiatalembert.

Ez a történet 1971-ben nyilvánvalóan nem arathatott sikert, az is csak írója ismertségével magyarázható, hogy egyáltalán megjelent. A hatalomról szóló parabola az ártatlanság, a jószándék, az erkölcsi tartás erejét, halhatatlanságát is sugallja. Társadalom-lélekrajza kritikus, ironikus, határozott és egyértelmű. A történet terei, emberi arcai és szerepei ismerősek, minden név, tiszttség, tájleírás hazai, sőt, akár egyetlen városhoz is köthető. A melléktörténetek egyénitettebbek, mint a főhős előtörténete, amiről alig tudunk meg valamit. Viszont hiányoznak a jelenre utaló aktualitások, sem történeti esemény,

sem évszám nem ad támpontot: a mesék *egyszerültje*, az időtlenség a regény jelen ideje. Ez is kiemeli parabola jellegét, miközben elfogadtatja a történet abszurditását, a jelentések között pedig valószínűsíti, sőt egyértelművé teszi a jelképeseket. Az olvasó, történeti tapasztalatai birtokában könnyen értelmezi a korrajzot, amely olyan, mint egy félig elmondott közmondás. A mindenkori jelennel helyettesíthető időtlenség pedig a meseíró bravúrja: a *ma* lehetne tegnap, de *holnap* is, sőt *harmincöt év múlva* is.

Ilyesmit általában nehezen bocsát meg egy a „felépítményt” is uralni akaró hatalom. És hol van az a hata-

lom, amely ilyen vagy olyan eszközökkel, megszorításokkal vagy támogatásokkal, reklámmal vagy megbélyegzéssel, vagy mindkettővel egyszerre, uralni ne akarná a szellemi életet, akár a művészetek világát is?

Lázár Ervinnek meg kellett emésztetnie, hogy közkedvelt gyermekkönyvei mellett *A fehér tigris*, ez a valóban remek mű – és szintén kitűnő elbeszéléseinek sora is – hátterbe szorult. Úgy érezte, hogy a „szakma” mellőzi, hogy nem tekintik komoly írónak. Közismert, hogy az ignorálás (az elhallgatás, a tudomásul nem vétel) a rossz kritikánál is rosszabb, éppen mert nem lehet megragadni, nem lehet cáfolni, sőt

magát az ignorálás szándékát sem lehet bizonyítani. Lehet egyszerű véletlen, de a jelentéktelenségre adott válasz is. Míg a téves értékelés árt a szakember tekintélyének, esetleg később helyesbíteni kell, no meg kényelmetlen találkozásokra ad alkalmat, addig az agyonhallgatás csak az írónak árt. És sunyi tartalékokat rejt a jövőre nézve. Később akár jóvá is tehető.

De az író azt már legtöbbször nem várja ki. Elmegy abban a hiszemben, hogy: „Nem tudom, mért történt így, hogy amit írtam, nem kellett ennek a kornak, amiben ma élünk. De így történt, és most már így is marad...”

LÁZÁR ERVIN

Utazás

Nem tudom, mi az ördögért kellett nekem kalandozásra vetemednem. Most már persze mindegy. Elhatároztam, hogy mélyebb ismeretséget kötök a 47-es villamossal. Ha már egyszer ilyen gyakran utazom rajta a Deák tér és a Móricz Zsigmond körtér között, illendő lenne megtudni róla azt is, merre jár a kertek alatt. Addig nem ismerem igazán, amíg el nem megyek rajta a budafoki végállomásáig.

Az elhatározást tett követte. Elmentem. Sétálgattam egy kicsit a félig falusi, félig városi főutcán, benéztem a piacra, aztán már bent is voltam a csapdában, egy cipőboltban. Már beléptemkor rossz előérzet fogott el a zord biztonsági ember láttán, aki ott állt az elmés szerkezet, a tolvajfogó kapu mellett, nyilván azért, ha meghallja a sípszót, keze ügyébe essen a tolvaj, és könnyedén fel tudja tartóztatni. Némi kis nézelődés után kifelé igyekeztem. A tolvajkapu harsány füttyel jelzett, a biztonsági ember rám dörrent: „Jöjjön vissza!” Táská nem volt nálam, szúrós pillantás a cipőmre. A zord ör azonnal belátta, ezt, ha loptam is, vagy régen loptam, vagy használtan, de semmi esetre sem itt. De árultak lúdtalpbetétet is. Talán azt! Fondorlatosan beletettem az ócska cipőmbe és ... nono. Fölszólított, hogy vessem le a cipőmet. A vevők kerekre nyílt szemmel néznek: „Ilyen hát egy tolvaj.” Egy kopottasan öltözött testes öregember. Lehet, hogy volt olyan is, aki megsajnálta. Hátha megélhetési bűnöző vagyok. Szegény munkanélküli, segélyre szoruló szánalmas alak, akinek nemhogy cipőre,

de lúdtalpbetétre sem telik. Most kéne előadnom, hogy ezt a cipőt másfél éve vettem a Vámház körüti cipőboltban. Amint látják, fekete cipő. Nem szeretek fekete cipőben járni, de muszáj volt megvennem, mert másik fekete cipőm nincs, és én illendően felöltözve akartam átvenni a Kossuth-díjat. Na még csak ez hiányzik. Kitorne a harsány röhögés. Nemcsak tolvaj, hanem elmeháborodott is. Kussolok hát, ahogy egy jól nevelt tolvajhoz illik. Ez a fekete cipő aztán mégis közelférközött a szívemhez, mert ebben fáj legkevésbé a lúdtalpas és érszűkületes lábam. Azért ilyen megviselt szegény. Most megszegyenülten babrálok a fűzőjével, és lehámozom a lábamról. Tudom, hogy megtagadhatnám, mert nincs joga átkutatni, kihívathatnám a rendőrséget, igaz, közben esetleg egy-két pofont is benyalhatnék... nem, inkább megalázottan vetkőzöm. Abban reménykedem, hogy ma reggel nem lyukas zoknit húztam a lábamra. Az volna a teljes siker. De nem, a zokni ép. Az ember megfogja a cipőimet, lógnak a kezében, mint két döglött patkány, a lúdtalpbetétre pillant. Kirongyolódott szélű ócskaságok. Kétségtelen, hogy azt se itt loptam. Emberünk kis této-vázás után odamegy a pénztárgéphez, valami dobozfélébe lógatja a cipőket, egy nyikkanó géphang hallatszik. Visszakapom a cipőmet. Motyogok valamit az emberi méltóságról meg ilyesmikről, de keményen lehurrognak. Örüljek, hogy hatástalanították. De nem örülök, megalázva húzom a csíkot. Hatástalanított öregember hatástalanított cipőben. Gyere már kedves 47-esem, vigyél minél messzebbre. Mi a fenéért akartam látni a végállomásodat. „Milyen messze vigyelek?” – kérdezi a 47-es. Hát más országba, más határra, oda, ahol... „Csak a Deák térig tudlak vinni” – mondja tárgyilagosan. És visz. Zakatolunk a kopott síneken.